

Vedlegg 1.

Den boligsosiale vendingen. Norsk boligpolitikk fra midten av 1990-tallet i historisk perspektiv

Jardar Sørvoll

1 Innledning: Norsk boligpolitikk 1945-2010

De første tiårene etter 2. verdenskrig var målet for boligpolitikken å bygge flest mulig boliger til en rimelig penge. I tråd med dette var den offisielle målsetningen for boligpolitikken å skaffe hele befolkningen sosialt forsvarlige boliger til en pris som stod i rimelig forhold til deres inntekter. Disse ambisiøse målene ble forsøkt realisert gjennom et samarbeid mellom staten, kommunene og boligkooperasjonen. Den norske stats Husbank ga lån til boligkooperasjonen og selvbyggere på gunstige betingelser i form av lave renter og lang avbetalingstid. I årene mellom 1950 og 1995 finansierte banken rundt to tredjedeler av alle nyoppførte bolighus. Staten regulerte også prisene i borettslagssektoren og husleiene i det private utleiemarkedet. På lokalt nivå bidro kommunene i mange tilfeller gjennom en aktiv tomtepolitikk. Kommunene kjøpte og bearbeidet tomter og solgte dem videre for en billig penge til selvbyggere eller boligkooperasjonen i den allmenne boligbyggingens tjeneste.

På 1980- og 90-tallet ble etterkrigstidens boligpolitikk endret av sosialdemokratiske og borgerlige regjeringer. Prisreguleringen på borettslags- og utleieboliger ble avvirket, og Husbankens rolle som motor i boligbyggingen ble gradvis tonet ned. Politikerne og embetsverkets begrunnelse for omleggingen av boligpolitikken var, sterkt forenklet, at store subsidier og strenge reguleringer var overflødige som følge av den høye boligbyggingen og kraftige velstandsøkningen i etterkrigstiden, og at de fleste dermed kunne løse sitt boligbehov gjennom markedet (Jf. NOU 1995 11:115-16). Boligpolitikken er derfor ikke lenger orientert mot størstedelen av befolkningen, men rettet mot vanskeligstilte grupper. Selektive, personrettede støtteformer som bostøtte er i dag den statlige boligpolitikken hovedsatsningsområder.

Fra midten av 1990-tallet kan en snakke om en gradvis boligsosial vending av den statlige boligpolitikken. Alle fenomenene det er rimelig å knytte til denne vendingen har røtter lengre tilbake i tid, men de slo gjennom med full tyngde i løpet av 1990- og 2000-tallet. I denne oversiktsartikkelen presenteres en tolkning av innholdet i dette boligsosiale omskiftet. Til sist i artikkelen diskuteres kritikken mot den boligpolitiske utviklingen i Norge de siste tretti årene. Et spørsmål som drøftes i denne sammenheng, er om det er dekning for å snakke om "boligpolitikken avskaffelse" i perioden fra ca. 1980.

2 Den boligsosiale vendingen

Kort fortalt kan den boligsosiale vendingen knyttes til følgende fenomener:

- Staten som tilrettelegger for "velfungerende boligmarkeder".
- De boligsosiale virkemidlene": Fra generelle til selektive låne- og støtteordninger, økt vektlegging av oppfølgingstjenester.
- Overordnet fokus på bestemte gruppers utfordringer (ungdom, eldre, flyktninger, "vanskeligstilte", bostedsløse).

- Boligfeltet en integrert del av velferdspolitikken og fattigdomsbekjempelsen?
- Kommunen: Fra tilrettelegger for allmenn boligbygging til fokus på vanskeligstilte
- Husbanken: Fra allmenn boligbank til velferdsetat

2.1 "Velfungerende boligmarkeder"

Et eksplisitt premiss for dagens boligpolitikk er at de fleste hushold skal greie seg med sine egne sosiale, økonomiske og kulturelle ressurser på boligmarkedet. Det store flertallet av befolkningen forutsettes kort fortalt å etablere og opprettholde sitt boligkonsum på bolig- og lånemarkedets vilkår. Ifølge Bondevik-regjeringens stortingsmelding *Om boligpolitikken* (St. meld. Nr. 23 2003-2004) er derfor en av statens viktigste boligpolitiske oppgave å legge til rette for "velfungerende boligmarkeder" (Nordvik 2008:26).

Ifølge Bondevik-regjeringens boligmelding skal et velfungerende boligmarked "ideelt sett imøtekomme alles behov for bolig på en økonomisk, sosialt rettferdig og miljøvennlig måte, og slik legge forutsetningen for at det tilbys et tilstrekkelig antall boliger med de ønskede kvaliteter til en lavest mulig kostnad for samfunnet" (St. meld. Nr. 23 2003-2004:20). I meldingen blir det videre fremhevet at: "Statens viktigste virkemidler for å tilrettelegge for et velfungerende boligmarked er lover og regler, organisering, kunnskap og kommunikasjon". Ifølge meldingen skal de boligøkonomiske virkemidlene, som bostøtte, Startlån og husbanklån, "rettes mot tiltak for å korrigere markedet, og på den måten sikre boliger for vanskeligstilte og til å øke antallet miljøvennlig og universelt utformede boliger" (St. meld. Nr. 23 2003-2004:6).

Målsettingen om å legge til rette for "velfungerende boligmarkeder" er en god illustrasjon på hovedlinjene i den boligpolitiske utviklingen fra 1970 til 2010. På 1970- og 80-tallet forsøkte staten fortsatt å spille en aktiv, styrende rolle i boligsektoren: Staten regulerte omsetningsprisene og husleiene i mange delmarkeder og påvirket boutgifter, boligstandard og boligpriser ved en omfattende subsidiering av boligbyggingen. På 1990- og 2000-tallet spilte staten en mer tilbaketrukket rolle i boligsektoren. Staten fortsatte på den annen side å styre og regulere boligmarkedet: revisjonene av husleie-, borettslags-, eierseksjons-, oppførings- og avhendingslovgivningen er gode eksempler på dette (Innst. O. nr. 57 1996-97; Ot. Prp. Nr. 82 1997-98; Ot. Prp. Nr. 30 2002-2003). Senest i 2010 strammet stortingsflertallet inn spillerommet til utbyggere og boliginvestorer i borettslagssektoren (Innst. 326 L 2009-10). Når det hevdes at at boligmarkedet er "fritt" eller uten reguleringer (Jf. Teslo 2009) er det derfor i beste fall upresis språkbruk. Sammenlignet med de første tiårene etter krigen, og da kanskje spesielt det optimistiske 70-tallet (Jf. Johannesen 2003), ble imidlertid 1990- og 2000-tallet preget av en nedjustering av de boligpolitiske styringsambisjonene. I tråd med dette foreslo Bondevik-regjeringen ingen nye større reguleringer på boligmarkedet, og viste til at boliglovene stort sett fungerte etter hensiktene (St. meld. Nr. 23 2003-2004:6). Regjeringen fremhevet videre at en av statens viktigste strategier på boligfeltet lå utenfor boligpolitikkenes område. Nærmere bestemt viste den til at en ansvarlig økonomisk politikk sikret lave renter og høy, stabil sysselsetting, som i sin tur reduserte risikoen for individuelle hushold og sikrer en god utvikling på bolig- og byggemarkedene. I tillegg ønsket regjeringen å øke tilbudet av nye boliger og dempe prisveksten på boligmarkedet, ved å effektivisere den offentlige saksbehandlingen av plan- og bygningssaker og stimulere til bedre produktivitetsutvikling i byggenæringen (St. meld. Nr. 23 2003-2004:5-6). Bondevik-regjeringen opprettet for øvrig bygningslovutvalget i tråd med denne tankegangen i mars 2002. I utvalgets mandat ble det lagt vekt på betydningen av en "rask og effektiv byggesaksbehandling" (NOU 2005 12:35; Jf. NOU 2003:24).

Kort fortalt vitner Bondevik-regjeringens forståelse av begrepet ”velfungerende boligmarkeder” om markedsoptimisme og styringsskepsis. Det finnes imidlertid ulike forståelser av hva som utgjør og skaper et ”velfungerende boligmarked”. Mange økonomer og kommentatorer har lenge hevdet at høyere boligbeskatning er nødvendig, hvis målet er å skape et mer stabilt, effektivt og sosialt rettferdig boligmarked (NOU 2009:10). Bondevik-regjeringen (2001-2005) avskaffet likevel fordelsbeskatningen av egen bolig. Dette på tross av Skauge-utvalgets råd om å skjerpe skattleggingen av fast eiendom (NOU 2003:248-68). De rødgrønne partiene, SV, AP og SP, argumenterte videre for en mer offensiv, styringsvillig politikk enn de borgerlige partiene på 2000-tallet. De rødgrønne partiene gikk blant annet inn for å bygge flere ikke-kommersielle utleieboliger, da de var i opposisjon (Innst. S. nr. 229 2003-2004:6). I praksis videreførte de likevel Bondevik-regjeringens markedsorienterte, styringsskeptiske linje i regjeringskontorene (2005-). Det finnes viktige nyanseforskjeller mellom rødgrønn og borgerlig boligpolitikk, men hovedlinjene kan sies å være de samme: Store politiske inngrep på det ”frie markedet” er ikke aktuell politikk. Boligmarkedene reguleres snarere gjennom lovverk, kommunikasjon og kunnskap i tråd med idealet om ”velfungerende boligmarkeder”.

2.2 Bestemte gruppers utfordringer

Boligpolitikk rettet mot enkeltgrupper er ikke et nytt fenomen, men var et tema i hele etterkrigstiden. Den sentrale boligmelingen til Bratteli-regjeringen (St. meld. nr. 76 1971-72) hadde for eksempel egne avsnitt om Eldres boligforhold. Frem til 1980-tallet var likevel boligpolitikken hovedtema den allmenne befolkningens boligforhold. På 1990- og 2000-tallet ble den statlige boligpolitikken i stadig større grad orientert mot bestemte kategorier: eldre, ungdom, flyktninger, bostedsløse og ”vanskeligstilte”. I løpet av 2000-tallet ble ”vanskeligstilte på boligmarkedet” boligpolitikken dominerende kategori. Politisk og faglig ble dette begrunnet ved å vise til at størsteparten av befolkningen hadde tilfredsstillende boligforhold. Dermed måtte oppmerksomheten rettes mot ulike grupper som hadde særskilte utfordringer på boligmarkedet.

Eldre og funksjonshemmedes boforhold og boligbehov ble undersøkt av Gjærevollutvalget på begynnelsen av 90-tallet. Utvalgets mandat var å utrede de sosiale og økonomiske følgene av ”eldrebølgen”, dvs. økningen i antall eldre og pleietrengende i fremtiden (NOU 1992 1:195-201). Det viste blant annet til et økende behov for boliger tilpasset pleie- og omsorgstjenester gjennom hele døgnet. Utvalget konkluderte med at ”veksten i antall eldre vil gi en årlig ekstra vekst på omtrent 1500 personer som må få dekket sine behov for heldøgns offentlige omsorgstjenester i årene fram mot år 2000, og for et tilsvarende antall boliger som er tiltrettelagt for slike omsorgstjenester” (NOU 1992 1:238). Videre gikk utvalget sterkt inn for at alle eldre skulle ha sitt eget rom på omsorgsinstitusjonene. Gjærevollutvalget fremhevet også at ”framtidens omsorgstjenester i størst mulig grad bør gis i hjemmet. De eldre og funksjonshemmede skal ha sin egen bolig – sitt hjem – som alle andre samfunnsborgere. De aller fleste eier sitt hjem i yrkesaktiv alder. Det bør de stimuleres til å fortsette med” (NOU 1992 1:240). Utvalget pekte endelig på viktigheten av å stimulere til økt tilgjengelighet og fremkommelighet for eldre og funksjonshemmede i boligmassen.

Fra midten av 1990-tallet fulgte regjeringen og Husbanken opp flere av Gjærevollutvalgets anbefalinger. Fra 1994 administrerte Husbanken en tilskudds- og låneordning for bygging av omsorgsboliger og sykehjem. Denne ordningen innbefattet tilskudd for ombygging fra flerperson- til enerom (Husbankens årsmelding 1994:35).

Ungdommens etableringsutfordringer på boligmarkedet har vært et tema i hele etterkrigstiden. Først i løpet av 1980-tallet ble imidlertid ungdommens vilkår på boligmarkedet et hett politisk

tema. Sterk prisstigning på boligmarkedet, reduksjonen av antallet leieboliger, forverringen av lånevilkårene i Husbanken og avskaffelsen av prisreguleringen på borettslagsleiligheter bidro til å skape en forestilling om at ungdommens etableringsutfordringer var større enn noen gang før. Det fantes en utbredt oppfatning om at foreldregenerasjonen hadde trukket stigen opp etter seg, og at en ”hel generasjon var i ferd med å bli stengt ute fra boligmarkedet” (Sørvoll 2008:167). På tross av stor oppmerksomhet i offentligheten om ungdommers utfordringer på boligmarkedet, spesielt i forbindelse med kommunevalgkampen i 1987, ble de politiske resultatene relativt beskjedne. Brundtland-regjeringen (1986-89) gjennomførte en forsiktig satsing på ikke-kommersielle leieboliger og opprettet en boligetableringsutredning, men ellers skjedde lite konkret. En viktig årsak til de begrensede politiske resultatene var Brundtland-regjeringens stramme finanspolitikk. Det fantes dermed lite rom for kostnadskrevede reformer. Styringsorienterte politikere på venstresiden manglet videre plausible svar på samtidens utfordringer. Det var lite igjen av det tidlige 70-talls boligpolitiske styringsoptimisme utover på 80-tallet. Sentrale aktører i Arbeiderpartiet hadde tilsynelatende mistet troen på at det var mulig å regulere seg til rettferdighet på boligmarkedet. På et sentralstyremøte på begynnelsen av 80-tallet uttalte blant annet partileder Gro Harlem Brundtland, at Arbeiderpartiet manglet ”nye og gode svar på 1980-tallets største boligpolitiske utfordringer: generasjonskonflikten og ungdommens etableringsproblemer” (Sørvoll 2008:144).

På 1990-tallet ble debatten om ungdommens vilkår fra det foregående tiåret fulgt opp gjennom stortingsmeldingen *Boligetablering for unge og vanskeligstilte* (St. meld. Nr. 49 1997-98). Fra slutten av 1990-tallet flyttet imidlertid mye av den boligpolitiske oppmerksomheten seg fra ungdom til ”bostedsløse” og ”vanskeligstilte”.

Boligpolitikkenes orientering mot bostedsløshet er knyttet til 2000-tallets nasjonale målsetting om å bekjempe eller avskaffe fattigdom. En statlig satsing for å bekjempe bostedsløshet ble først foreslått i utjamningsmeldinga (St. meld. Nr. 50 1998-99). Med utgangspunkt i en prosjektrapport utarbeidet av Lars Marius Ulfrstad (Ulfrstad 1997) beskrev meldingen bostedsløsheten i Norge, foreslo modeller og strategier for å bekjempe fenomenet, og tok til orde for å utforme en nasjonal strategiplan. Som et resultat av initiativet tatt i utjamningsmeldingen ble *Prosjekt bostedsløs* lansert. Bondeviks andre regjering (2001-2005) fulgte opp dette prosjektet gjennom å lansere en nasjonal strategi for å forebygge og bekjempe bostedsløshet, *På vei til egen bolig* (Skog Hansen 2006:7).¹

Bostedsløse er bare en av gruppene som regnes til samlekategorien ”vanskeligstilte på boligmarkedet”, den viktigste målgruppen for dagens statlige og kommunale boligpolitikk. Hellevik og Nordvik (2004) definerer ”et hushold som vanskeligstilte på boligmarkedet når husholdet i en situasjon uten noe boligpolitisk tiltak ikke vil være i stand til å skaffe eller opprettholde et tilfredsstillende boforhold. En annen måte å si det på er at husholdet ikke er i stand til å skaffe og opprettholde et tilfredsstillende boforhold ved hjelp av egne ressurser” (Nordvik 2010a:121-22).

Individene som skjuler seg bak merkelappen ”vanskeligstilte på boligmarkedet” er imidlertid svært ulike. Derfor er det i realiteten mest dekkende å snakke om ”målgruppene”, og ikke

---

¹ Bostedsløshet defineres på følgende måte i de offisielle kartleggingene: ”En person er bostedsløs når han eller hun mangler egen eid eller leid bolig og er i en av følgende situasjoner: personen mangler tak over hodet kommende natt, personen er henvist til akutt eller midlertidig overnatting, personen er under kriminalomsorgen og skal løslates innen to måneder, personen er i institusjon og skal skrives ut innen to måneder, personen bor midlertidig hos venner, kjente eller slektninger” (Dyb & Johannessen 2009:13).

”målgruppen”, for det boligsosiale arbeidet (Nordvik 2008:30). Til en viss grad er det opp til det kommunale skjønnnet å vurdere hvem som er ”vanskeligstilte på boligmarkedet”. Det finnes ingen allment akseptert definisjon av begrepet, og dermed heller ingen konsensus om hvem som er målgruppene for det boligsosiale arbeidet (Ytrehus 2002:124). I praksis blir gjerne følgende vanskeligstilte grupper trukket frem som målgrupper for det boligsosiale arbeidet: eldre, uføre, økonomisk vanskeligstilte, psykisk- og fysisk utviklingshemmede, rusmisbrukere, psykiatriske pasienter, flyktninger osv (BS handlingsplan Kristiansand 2007-2011; BS handlingsplan Tromsø 2009-2014).

2.3 Boligen i velferdspolitikken og fattigdomssatsingen

”Fattigdom” var et sjeldent begrep i den politiske debatten de første tiårene etter krigen. I denne perioden var det vanlig å hevde at etterkrigstidens økonomiske og velferdspolitiske fremskritt hadde ført til at Norge var et samfunn hvor den verste nød og fattigdom var avskaffet. På slutten av 1990-tallet ble imidlertid ”fattigdom” et viktig begrep i den politiske debatten. Den politiske diskusjonen om fattigdom var delvis importert fra EU og andre internasjonale organisasjoner, og delvis et produkt av en bekymring om fremveksten av et ”to tredjedels” eller ”ni tiendels-samfunn” her hjemme (Jf. St. meld. Nr. 50 1998-99: *Utjamningsmeldinga*). ”Fattigdom” var et av de mest sentrale temaene i stortingsvalgkampen i 2001. Velkjent er også de rødgrønnes løfte om å avskaffe fattigdommen i Norge fra stortingsvalgkampen fire år senere. Politiseringen av spørsmål knyttet til fattigdomsbekjempelse oppstod på tross av at undersøkelser viste at fattigdommen i Norge verken økte, eller var et stort fenomen sammenlignet med andre OECD-land (Fløtten 2003:71).

Den politiske oppmerksomheten omkring grupper med dårlige levekår resulterte i Bondevik-regjeringens *Tiltaksplan mot fattigdom* (St. meld. Nr. 5 2002-03) og Stoltenberg-regjeringens *Handlingsplan mot fattigdom* (vedlegg til St. prp. Nr. 1 2006-07). I begge planene er boligpolitiske tiltak rettet mot å bekjempe bostedsløshet viet betydelig plass. Mer generelt ble den statlige boligpolitikken fra slutten av 1990-tallet sterkt påvirket av regjeringenes ønsker om å bekjempe fattigdom. Den rødgrønne regjeringens utvidelse av bostøtteordningen i 2009 ble for eksempel lansert som et ledd i kampen mot fattigdom (St. prp. Nr. 11 2008-09).

Tiltaksplan mot fattigdom fremhever at effektiv fattigdomsbekjempelse bare kan realiseres som en integrert del av en ”bredere velferdspolitikk”. All den tid årsakene til fattigdom er sammensatte og varierer fra individ til individ må den bekjempes på tvers av sektor og politikkområder, fremhever regjeringen. I den sammenheng påpeker planen at: ”*Tiltaksplan mot fattigdom* må [...] ses i nær sammenheng med innsatsen på andre områder, blant annet arbeidsmarkedspolitikken, utdanningspolitikken, integreringspolitikken, *boligpolitikken*, rusmiddelpolitikken og barne- og familiepolitikken” (St. meld. Nr. 5 2002-2003:8). På det boligpolitiske området følger planen opp denne erkjennelsen ved å foreslå to konkrete forslag. For det første argumenterer planen for å fjerne bostøtteordningens krav om statsbanksfinansiering. Grovt sett førte dette til at 5000 nye hushold med lav inntekt og høye bostgifter ble omfattet av ordningen (St. meld. Nr. 5 2002-03:30). For det andre foreslo planen å styrke oppfølgingstjenestene til bostedsløse i storbyene. Dette var en konsekvens av erfaringer gjort over mange år: Det er sjelden nok å gi denne gruppen en ”nøkkel til en bolig”. Grundig oppfølging er nødvendig for å legge til rette for langvarige og stabile boforhold (St. meld. Nr. 5 2002-03:31).

Handlingsplan mot fattigdom vektlegger sterkt at ”arbeidslinja” er regjeringens hovedstrategi i kampen mot fattigdom. Alle velferdsstatens ordninger og tjenester skal gi individer som står utenfor arbeidsmarkedet større mulighet og motivasjon til å øke sin arbeidsdeltakelse,

fremhever regjeringen. I forlengelsen av dette tilskriver handlingsplanen NAV-reformen en sentral rolle i fattigdomsbekjempelsen: ”NAV-reformens hovedmål om flere i arbeid og aktiv virksomhet og færre på trygd, gjør de lokale NAV-kontorene til en av hovedaktørene i arbeidet mot fattigdom” (vedlegg til St. prp. Nr. 1 2006-07:4). *Handlingsplan mot fattigdom* understreker i likhet med sin forgjenger, Bondevik-regjeringens tiltaksplan, at kampen mot fattigdom må føres på tvers av sektorer og politikkområder. Nærmere bestemt fremhever handlingsplanen at, ”mange har behov for hjelp til bolig, helse- og rehabiliteringstjenester mv. for at de skal kunne bli i stand til å delta i lønnet arbeid og arbeidsforberedende tiltak, og for å leve et verdig liv” (vedlegg til St. prp. Nr. 1 2006-07:5). Bolig og boligpolitikken beskrives primært som en forutsetning for arbeidsdeltakelse i forlengelsen av dette. For øvrig understreker handlingsplanen målsettingen om å avskaffe all bostedsløshet (vedlegg til St. prp. Nr. 1 2006-07:5, 20-21). Denne ambisjonen må ses som en tvilling til den rødgrønne regjeringens målsetting om å avskaffe fattigdom.

Gjennomgangen av de to fattigdomsplanene ovenfor illustrerer at boligpolitikken i økende grad beskrives og forstås som en del av en ”bredere velferdspolitik” (Jf. St. meld. Nr. 5 2002-2003; Soria Moria-erklæringen 2005:37; Soria Moria 2 2009). Dette innebærer at boligpolitikken inngår og påvirkes av den allmenne velferdspolitikken. Den statlige ambisjonen om å bekjempe fattigdom har for eksempel vært en viktig drivkraft bak endringene i bostøtteordningen og strategiene for å bekjempe bostedsløshet.

Velferdspolitikkenes vektlegging av arbeidsinsentiver og arbeidsdeltakelse har også påvirket boligpolitikken. I Bondevik-regjeringens stortingsmelding (St. meld. Nr. 23 2003-2004) understrekes det for eksempel at, ”de boligpolitiske virkemidlene utformes slik at de bidrar til den velferdspolitiske målsettingen om at flest mulig skal være selvhjulpne i egen bolig og selvforsørget med egen arbeidsinntekt” (Skog Hansen & Grønningsæter 2010:17). Et døme på dette i praksis er den rødgrønne regjeringens omlegging av bostøtten, som var ment å motivere til økt arbeidsdeltakelse blant ordningens mottakere (St. prp. Nr. 11 2008-09:12. NAV-reformens (2006-2010) konsekvenser for den kommunale boligpolitikken er et annet eksempel på at boligfeltet i økende grad påvirkes av den generelle velferdspolitikken. Som et resultat av denne store velferdsreformen har mange kommuner flyttet boligpolitiske virkemidler til nye arbeids- og velferdskontor (Langsether m.fl. 2008).

Gjennomføringen av de boligpolitiske strategiene har også i økende grad blitt utført som en del av en ”bredere velferdspolitik”. Det innebærer at de boligpolitiske målsettingene blir forsøkt realisert gjennom et samarbeid på tvers av sektorer, politikkområder og kommunale etatsgrenser. På statlig og kommunalt nivå har en i stadig større grad erkjent at det ofte ikke er nok å gi vanskeligstilte grupper en kommunal bolig, hvis en ikke på samme tid følger opp med relevante oppfølgingstjenester. Boligsosiale oppfølgingstjenester, dvs. tjenester som tar sikte på å øke vanskeligstiltes boevne, ble blant annet utviklet i forbindelse med *Prosjekt bostedsløs* (2001-2004). Eksempler på dette kan være helserådgivning, juridisk/økonomisk rådgivning, hjemmehjelp, sosial trening osv (Skog Hansen m.fl. 2007; Langsether m.fl. 2008:25-26). Gjennom slike tjenester blir ulike profesjoner og faggrupper trukket inn i det boligsosiale arbeidet på kommunalt nivå. Blant annet av denne grunn er den kommunale boligpolitikken rettet mot vanskeligstilte et samarbeid på tvers av fag- og enhetsgrenser: Helse- og omsorg, flykningetjenesten, Rus- og psykiatri, barn og ungdom, sosialtjenesten, enhet med ansvar for husbankvirkemidlene osv.

Det er videre mulig å se tendenser til ”boliggjøring” av velferds- og sosialpolitikken. For det første blir gode boligforhold ofte nevnt som forutsetning for arbeidsdeltakelse samt fysisk og psykisk velvære (Jf. vedlegg til St. prp. Nr. 1 2006-07:5). Satt på spissen innebærer dette at andre velferdspolitiske tiltak ikke nytter uten at målgruppene ”bor trygt og godt”. Eller som det heter i Husbankens egen terminologi: ”En trygg og god bolig er sentralt for god helse,

arbeid, utdanning og deltakelse i sosiale aktiviteter” (Husbanken Region Øst 2010a:3). I Utjamningsmeldinga (St. meld. Nr. 50 1998-99) blir det sagt på denne måten: ”Ein del av dei bustadlause har først og fremst eit bustadproblem, og ei løysing på bustadproblemet kan leggje til rette for eit ordna liv med arbeid, skule, grannelag og rom for sosial omgang”. For det andre førte blant annet HVPU-reformen (1991-) til at psykisk utviklingshemmede flyttet fra institusjon til egen bolig. Også i rus-, psykiatri- og eldreomsorgen har det forekommet en utvikling fra ”institusjon til egen bolig”. På denne måten blir et fungerende boligtilbud for disse gruppene en forutsetning for å yte egnede omsorgstjenester. (NOU 2001:22; Jf. Hammer 2010:16).

Som en motvekt mot forestillingen om ”boligpolitikken integrasjon i velferdspolitikken”, kan det innvendes at Husbanken og boligbyråkratene i kommunene har hatt vanskelig for å bli hørt i sentrale velferdspolitiske reformprosesser. På denne bakgrunn har det blitt hevdet at boligpolitikken og dens aktører, sliter med å vinne innpass som en fullverdig aktør i velferdspolitikken.² Dette gjelder mellom annet den store NAV-reformen. Reformen hadde ikke boligpolitiske målsettinger; boligsosiale problemstillinger var tvert imot nær sagt fraværende i den omfattende reformprosessen. ”Det kan derfor virke som NAV-reformen har gått over hodet på boligsektoren”, konkluderer derfor Langsether m.fl. (2008:79).

2.4 Husbanken: Fra boligbank til velferdsetat

De siste femten årene har Husbankens profil og rolle endret seg på avgjørende punkter. Husbanken har gått fra å være en ”boligbank for folk flest til en velferdsetat i regjeringens fattigdoms- og velferdspolitikk”. Husbankens tidligere direktør Geir Barvik sa det på denne måten i 2007:

Vi er ikke lenger den boligbanken folk flest kjenner fra tiårene etter krigen. Vår rolle innen den generelle boligfinansieringen er gradvis effektivisert og målrettet mot å fremme universell utforming og miljøvennlige boligbygging. I dag er Husbanken en velferdsetat og vår viktigste oppgave er å hjelpe de som sliter aller mest i boligmarkedet (Husbankens årsmelding 2007:5).

Selv om Husbankens grunnlån fortsatt finansierer nye boliger for det allmenne publikum, har Barvik rett i at Husbanken har gjennomgått en omfattende endringsprosess. I perioden fra 1945 til ca. 1995 var Husbanken statens redskap for å realisere målsettingene om høy boligbygging, stabile konjunkturer, og sosial- og regional utjevning. De siste femten årene har Husbankens kjerneoppgaver endret seg betraktelig. I dag er Husbankens primæroppgaver å forvalte støtte- og låneordningene rettet mot de vanskeligstilte, samt fungere som assistent og kompetansesenter for kommunene og andre aktører i det boligsosiale arbeidet. Et ansvar for å initiere og finansiere forskning omkring vanskeligstilte på boligmarkedet inngår i disse oppgavene.³ Husbankens låneordninger er videre kun et supplement, ikke en erstatning eller

---

² Dette synspunktet var blant sterkt fremme i debatten i etterkant av Thorbjørn Hansens forelesning (”Fortellinger om boligforskningen på Byggforsk 1966-2006”, 07.03.2011), i anledning av at han sluttet som forsker ved Sintef Byggforsk etter over 40 år i boligforskningens tjeneste.

³ Les om Husbankens forsknings- og utredningsstrategi på Husbankens hjemmeside: <http://www.husbanken.no/Venstremeny/Forskningogutredning/Kompetansetilkuddet.aspx> Kopiert: 15.02.2011.

et sterkt korrektiv for private alternativer. Det er imidlertid fortsatt meningen at Husbankens lån skal korrigere markedet og dets tilhørende lovverk på ett avgrenset felt. Nærmere bestemt skal Husbankens långivning stimulere til oppføring av hus som har kvaliteter utover det markedet og plan- og bygningsloven sørger for på egenhånd (Husbanken 2010:2).

I den ferske strategiske plattformen fra 2010 blir Husbankens kjerneoppgaver beskrevet i tråd med forståelsen av Husbanken som en forvaltnings- og kunnskapsetat i regjeringens velferds- og fattigdomspolitik. Den strategiske plattformen er i den sammenheng særskilt opptatt av å videreutvikle Husbankens rolle som kunnskapsformidler og samarbeidspartner for kommunene, de viktigste gjennomføringsorganene i det boligsosiale arbeidet rettet mot vanskeligstilte:

Husbankens kjerneoppgave er å drive et målrettet og systematisk arbeid for å sette norske kommuner i stand til å gjennomføre en helhetlig og lokalt tilpasset politikk for vanskeligstilte på boligmarkedet. [...]Husbanken skal ha oppmerksomheten rettet mot økt forebygging og bekjempelse av fattigdom og bostedsløshet og økt boligsosial aktivitet i kommunene, herunder omsorgsboliger og sykehjem (Husbanken 2010:2).

Et eksempel på informasjons- og rådgivningstjenestene rettet mot kommunene er de ferske boligsosiale utviklingsprogrammene lansert av Husbankens regionkontorer (Husbanken Region Øst 2010a; Husbanken Region Øst 2010b).

2.5 De boligsosiale virkemidlene og kommunene

Den boligsosiale vendingen er også knyttet til en gradvis forandring av kommunenes rolle i den nasjonale boligpolitikken. Norske kommuner har riktignok stor frihet på det boligsosiale området. De står blant annet fritt til å formulere sine egne målsettinger og strategier. Kommunene kan sågar velge å føre en boligpolitikk som går på tvers av nasjonalt formulerte strategier og målsettinger (NOU 2002:2). I praksis har imidlertid kommunenes boligarbeid i stor grad fulgt utviklingen i den statlige boligpolitikken. Dermed har boligarbeidet i kommunene de siste tjue årene i stadig større grad blitt rettet mot de mest vanskeligstilte problemer. Oppgaver som var de sentrale i den kommunale boligpolitikken fra ca. 1945 til 1990, som tomtekjøp og arealklargjøring i den allmenne boligbyggingens tjeneste, er sterkt nedprioritert eller utføres ikke lenger (NOU 2002 2:232).

Ifølge den offisielle arbeidsdelingen i norsk boligpolitikk har kommunene hovedansvaret for å hjelpe vanskeligstilte på boligmarkedet (NOU 2002 2:213). Kommunene har som nevnt stor grad av frihet til å bestemme målsettinger, organisering, prioritering og arbeidsmetoder innenfor det boligsosiale arbeidet. Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen stiller kun to generelle minstekrav til kommunene: Ifølge kapittel 3, § 15 (boliger til vanskeligstilte) skal ”kommunene i arbeids- og velferdsforvaltningen [...] medvirke til å skaffe boliger til vanskeligstilte personer som ikke selv kan ivareta sine interesser på boligmarkedet”. Denne lovparagrafen betyr ikke at innbyggerne kan kreve en bolig fra kommunen, men den gir dem rett til å klage på vedtak, for eksempel på vedtak om avslag på søknad om kommunal bolig. Kapittel 4, § 27 (midlertidig botilbud) slår på sin side fast at

---

For en gjennomgang av den eksisterende forskningslitteraturen om vanskeligstilte på boligmarkedet i bred forstand, se Hellevik & Nordvik 2004 og Rambøll 2010.

”kommunen er forpliktet til å finne midlertidig botilbud for dem som ikke klarer det selv”.⁴ Det siste omtales ofte som kommunens ansvar for nød- eller akuttbolig.

I praksis skjøtter kommunene sitt ansvar for de vanskeligstilte gjennom forvaltningen av de boligsosiale virkemidlene: Husbankens støtte- og låneordninger (bostøtte, Startlån og boligtilskudd), kommunale boliger og oppfølgingstjenester (hjemmehjelp, støttekontakt, økonomisk rådgivning, helserådgivning, sosial trening etc).⁵ Husbanken oppfordrer kommunene til å sette sammen virkemidlene som individuelt tilpassede pakker til den enkelte vanskeligstilte. Ved å kombinere virkemidlene kan kommunene hjelpe vanskeligstilte til å etablere seg i egen bolig, ifølge Husbanken (Pedersen 2009; Husbankens årsmelding 2007:5).

Den kommunale friheten bidrar til at virkemidlene blir forvaltet og organisert på ulike måter fra kommune til kommune (Langsether m.fl. 2008; Sandlie m. fl. 2011).⁶ Størst variasjon er det i bruken og organiseringen av oppfølgingstjenestene. Selv om det eksisterer statlige tilskudd som gir visse føringer, bestemmer kommunene i meget stor grad arten og omfanget av oppfølgingstjenestene til de mest vanskeligstilte husholdene (Langsether m. fl. 2008:26).

Kommunenes frihet og generelle lovforpliktelser bidrar til at det boligsosiale arbeidet i kommunene er preget av mange skjønnsmessige vurderinger. Slik Siri Ytrehus påpeker i en artikkel i *Tidsskrift for velferdsforskning*, har vektleggingen av selektive, behovsprøvde virkemidler de siste tjue årene ført til at ”spillerommet for det lokale skjønn i det boligsosiale arbeidet har blitt større” (Ytrehus 2002:123). Kommunale byråkrater og lokalpolitikere har stor innflytelse på hvilke grupper som skal prioriteres, hvilke tjenestetilbud som utvikles og hvilke individer som defineres som ”vanskeligstilte” (Ytrehus 2002). Husbanken er imidlertid ment som en veileder eller rettleder for den kommunale friheten. Den nye bolig- og velferdsetaten skal bidra med kunnskap og arenaer som legger til rette for at kommunene foretar velbegrunnede prioriteringer i den boligsosiale politikken (Husbanken 2010).

2.6 ”Eierlinja” står støtt

Denne artikkelen setter primært søkelyset på endring. Det er likevel grunn til å minne om ett vesentlig stabilt kjennetegn ved norsk boligpolitikk de siste tjue årene: norske politikeres eiervennlighet. Etter 2. verdenskrig var det enighet mellom høyre- og venstresiden om å spre eiendomsretten i boligsektoren. Den norske eiervennligheten kom til uttrykk gjennom direkte statlige støtte via Husbanken, og indirekte gjennom fradragssrett, momskompensasjon og lav boligbeskatning. På 1970- og 80-tallet oppstod det riktignok politisk strid omkring hva som lå i selveierbegrepet. Høyre ønsket å tillate eierleiligheter i den gamle leiegårdsbebyggelsen og fjerne restriksjoner i borettslagssektoren. Arbeiderpartiet og SV argumenterte på sin side for å beholde statlige reguleringer av hensyn til grupper som stod utenfor boligmarkedet (Sørvoll 2008). På 1990- og 2000-tallet ble ideologisk strid avløst av politisk konsensus. Revisjonene av loven om eierleiligheter (Innst. O. nr. 57 1996-97) og borettslovene (Ot. Prp. Nr. 30 2002-

---

⁴ Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Lovdata, <http://www.lovdata.no/911/hl-20091218-131.html#15> Kopiert:22.01.2011. Inntil nylig var kommunenes ansvar for vanskeligstiltes boligforhold hjemlet i sosialtjenesteloven.

⁵ For en grundig beskrivelse av alle disse virkemidlene, se for eksempel: Langsether m.fl 2008:21-27.

⁶ Se følgende arbeider for oversikt og analyse av den boligsosiale organiseringen i kommunene. Disse arbeidene tar for seg organiseringen, gjennomføringen og planleggingen av det boligsosiale arbeidet på kommunalt nivå: Holm 2007; Langsether m.fl. 2008; Sandlie m. fl. 2011.

03) ble for eksempel gjennomført uten at de store prinsipielle skillelinjene var mulig å få øye på.

3 Boligpolitikken fall?

Den boligsosiale politikken rettet mot vanskeligstilte har blitt kritisert fra minst to ulike posisjoner. Noen kritiske røster avviser den boligsosiale vendingen som underfinansiert og feilslått. De ønsker seg grunnleggende reformer. Andre slutter opp om boligpolitikken hovedkurs, men mener det er rom for forbedringer innenfor rammen av den boligsosiale vendingens grenser.

Ifølge samfunnsgeografen Arild Holt-Jensen har dagens boligpolitikk lite å tilby ungdom og andre grupper som sliter med å etablere seg på boligmarkedet i pressområdene. Holt-Jensen mener at den boligsosiale vendingens mest sentrale virkemiddel, bostøtten, representerer en *ad hoc* løsning på utfordringene i boligsektoren. Han hevder at resultatet av satsingen på bostøtten er ”en pengeoverføring som utelukkende kommer huseierne til gode og som gjør mange flere til klienter. Sosialt er dette forkastelig, de som ikke klarer utgiftene må stille seg i kø for å søke” (Holt-Jensen 2010). Han tar derfor til orde for å oppføre ”allmenne boliger” i stor stil etter dansk mønster, dvs. offentlige utleieboliger med offentlige- eller kostnadsbestemte husleier. Ifølge Holt-Jensen ville man på denne måten unngå ”klientifisering”, at folk står med lua i hånda i boligkøen, samt presse ned prisene på boligmarkedet i pressområdene til glede for grupper som har vanskelig for å etablere seg (Holt-Jensen 2010).

Mary Ann Stamsø, økonom og forsker ved Statens institutt for forbruksforskning, er en annen som stiller seg avvisende til den boligsosiale vendingen. Hun og andre mener at boligpolitikken som sådan ble avskaffet i løpet av 1980- og 90-tallet, og at den offentlige bistanden som tross alt gis til vanskeligstilte er alt for knapp. Stamsø viser i den sammenheng til at den norske statens utgifter til boligformål er meget lave i forhold til mange andre europeiske land (Jf. Stamsø 2010). Hun tegnet et regressivt bilde av utvikling i den norske boligsektoren de siste tretti årene i kronikken *Hvor er boligpolitikken?:*

Tidligere var boligspørsmål en viktig del av velferdsstaten, med politiske målsetninger om lave bokostnader, en boligfordeling mer lik enn inntektsfordelingen, og at så mange som mulig skulle eie sin egen bolig. Det norske omfanget av subsidier til dem som eide bolig og reguleringen av markedet for eid bolig var enestående i internasjonal målestokk. Etter dereguleringene av bolig- og kredittmarkedene på 80-tallet, forsvant mesteparten av den sosiale boligpolitikken, og det er gjort lite for å finne nye løsninger i et fritt boligmarked. [...] Boligpolitikken har gått fra å omfatte folk flest til å konsentreres om en liten gruppe med meget lav inntekt eller spesielle behov. Men også disse gruppene får lite hjelp [...] For unge mennesker i etableringsfasen er bolig blitt et risikoprojekt på grunn av sterke svingninger i prisene i tillegg til et høyt prisnivå (Stamsø 2009).

Holt-Jensen og Stamsøs synspunkter er relativt utbredte i den norske offentligheten (Jf. også Rolness 2000 og Teslo 2009). Langt fra alle kritiske røster i det boligpolitiske ordskiftet deler imidlertid denne forestillingen om ”boligpolitikken fall”. Mange problematiserende røster stiller ikke spørsmålstegn ved boligpolitikken hovedinnretning, eller mener eksplisitt at dagens hovedkurs er den mest formålstjenlige. Boligforskerne Hans Christian Sandlie og

Viggo Nordvik hevder for eksempel at omleggingen av boligpolitikken representerer et fremskritt for rusmisbrukere og andre vanskeligstilte. De peker i den forbindelse på statens strategi mot bostedsløshet, *På vei mot egen bolig*. Ifølge Sandlie og Nordvik har boligpolitikken på ingen måte forsvunnet, men snarere blitt vridd i retning av nye og uløste oppgaver. Staten har verken senket sine ambisjoner eller trukket seg tilbake fra boligsektoren. I den sammenheng viser de også til revisjonene av boligsektorens lov- og regelverk de siste ti årene, og statens kontinuerlige evaluering av de boligsosiale virkemidlene. Ifølge Nordvik og Sandlie var omleggingen fra generell produksjonspolitik til selektive virkemidler og fokus på vanskeligstilte grupper ikke et svik mot høye politiske idealer, men en fornuftig tilpasning til nye samfunnsforhold. All den tid offentlige subsidier, økonomisk vekst og en relativt jevn inntektsfordeling i tiårene etter 2. verdenskrig sørget for at Norge fikk en meget høy boligstandard, var det riktig og prioritere annerledes på 90- og 2000-tallet, hevder de to forskerne. Snarere enn å argumentere for omfattende reformer argumenterer derfor Nordvik og Sandlie for justeringer innenfor rammen av den boligsosiale vendingen (Nordvik & Sandlie 2009; Nordvik 2010b).

En gjenganger i diskusjonene om justeringer av dagens boligpolitikk er grupper som "faller mellom de boligsosiale ordningene", dvs. at de har for høy inntekt for å kunne motta bostøtte eller tilbud om kommunal bolig, men samtidig for svak økonomi til å etablere seg i egen eid bolig ved hjelp av Startlånet. Mange har argumentert for å forbedre de boligsosiale virkemidlene for å treffe nettopp de gruppene som "faller mellom ulike ordninger" (Riksrevisjonen: Dok 3:8 2007-2008; Sandlie & Nordvik 2009). Flere forskere har i denne sammenheng tatt til orde for å øke nivået på bostøtten betraktelig. Bare på denne måten kan bostøtten bidra til at vanskeligstilte etablerer seg på boligmarkedet i større grad, hevdes det. Fafo- og NOVA-forskere som nylig evaluerte bostøtteordningen sier det på denne måten:

Det har vært en målsetting at bostøtten skal kunne virke sammen med øvrige boligsosiale virkemidler (boligtilskudd og startlån) for at vanskeligstilte skal kunne etablere seg i eid bolig. Barlindhaug og Astrup (2007) har tidligere konkludert med at det kreves en betydelig utvidelse av bostøtteordningen for å forbedre samspillet mellom de boligsosiale virkemidlene. Våre funn fra de utvalgte casene tyder på at de endringene som er gjort i bostøtteordningen ikke er tilstrekkelige for å bidra til økt samspill mellom de boligsosiale virkemidlene og etablering i eid bolig for vanskeligstilte. Her er det fremdeles forbedringsmuligheter. Dette handler om at nivået på bostøtten ikke er tilstrekkelig til at det kan bøte for svært lav lånebetjeningsevne blant mange bostøttemottakere.

[...]Inntektsgrensene i bostøtteordningen ligger langt lavere enn fattigdomsgrensen. Dette betyr at de som kvalifiserer seg til bostøtte vil ha behov for betydelig støtte i tillegg for å kunne betjene et startlån. Dette samsvarer med Barlindhaug og Astrup (2009) sine konklusjoner etter å ha vurdert de nye reglene for bostøtte om at skal bostøtten inngå i en virkemiddelpakke i etableringssituasjonen, må inntektsgrensene utvides betydelig (Nordvik m.fl. 2011:128).

En annen mye formulert kritikk er at kommunene må bli flinkere til å se ulike boligsosiale virkemidler i sammenheng. For eksempel har det blitt påpekt at kommunene må bli flinkere til å vurdere beboerne i kommunale leieboliger opp mot bostøtte og Startlån (Langsether et. al 2008). En innvending mot dette er at de ulike boligsosiale virkemidlene i realiteten henvender seg til ulike målgrupper: Kommunale boliger henvender seg til grupper med meget svak

økonomi, mens Startlån er rettet mot personer som har fast arbeids- eller trygdeinntekt. Det er dermed mulig å argumentere for at gevinsten ved å se Startlån og kommunale boliger i sammenheng er begrenset, all den tid virkemidlene er rettet mot vidt forskjellige målgrupper (Nordvik 2008:30).

Referanser:

Barlindhaug, R. & Astrup, K. 2007. *Samspillet mellom bostøtte, boligtilskudd og startlån*, NIBR-rapport 7/2007.

Boligosial handlingsplan, Kristiansand 2007-2011.

Boligosial handlingsplan, Tromsø 2009-2014.

Dyb, E. & Johannessen, K. 2009. *Bostedsløse i Norge 2008 – en kartlegging*, NIBR-rapport 17/2009.

Fløtten, T. 2003. "Fattigdom i en velferdsstat", *Tidsskrift for velferdsforskning* 2/2003.

Hammer, S. 2010. *På vei til et forskningsprogram: Boligen og velferdssamfunnet. Refleksjonsnotat*, Husbanken.

Hellevik, T. & Nordvik, V. 2004. *Forskning om vanskeligstilte på boligmarkedet. En kunnskapsoversikt*, NOVA-skriftserie 4/2004.

Holm, A. 2007. *Den kommunale boligpolitikken som møteplass for ulike interesser. En studie av aktører, arenaer og innflytelse innenfor den kommunale boligpolitikken*, Samarbeidsrapport NIBR/Sintef/Byggforsk/NOVA.

Holth-Jensen, A. 2010, "Den sosiale boligpolitikken som forsvant", *Klassekampen* 23.04.2010.

Husbankens årsmelding 1994.

Husbankens årsmelding 2007.

Husbanken 2010. Strategisk plattform for Husbanken.

Husbanken Region Øst 2010a. *Boligosialt utviklingsprogram i kommunene*.

Husbanken Region Øst 2010b. *Kunnskapsplan for boligosialt utviklingsprogram*.

Innst. O. nr. 57 1996-97. Innstilling om revisjon av eierseksjonsloven.

Johannesen, T. 2003. *Det umuliges kunst? En analyse av sentrale politiske myndigheters forsøk på å styre norske husholdningers boligøkonomi, med særlig vekt på 1970-tallet*, Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Langsether, Å., Hansen, T. & Sørvoll, J. 2008. *Fragmentert og koordinert. Organisering av boligosialt arbeid i norske kommuner*, NOVA-rapport 18/2008.

Nordvik, V. 2008. "Virkemidler i den boligosiale politikken", *Plan* 4/2008.

Nordvik, V. 2010. "Boligpolitikk i går, i dag og i morra", artikkel skrevet til Husbankens årsmelding for 2010.

Nordvik, V. & Sandlie, H. C. 2009. "Trenger vi en ny boligpolitikk?", upublisert notat.

Nordvik, V. 2010. "Vanskeligstilte på boligmarkedet", i Sandlie, H. C. (red.), *Bolig og levkår i Norge. En artikkelsamling*, NOVA-rapport 2/2010.

- Nordvik, V., Skog Hansen, I. L., Koren, C. & Nuland, B. L. 2011. *Den norske bostøtten. Effekten av en reform*, NOVA-rapport 2/2011.
- NOU 1995:11. Statsbankutvalget.
- NOU 2001:22 *Fra bruker til borger*.
- NOU 2002:2 *Boligmarkedene og boligpolitikken*.
- NOU 2003:9 *Skatteutvalget*.
- NOU 2003:24. *Mer effektiv bygningslovgivning*.
- NOU 2005:12. *Mer effektiv bygningslovgivning 2*.
- NOU 2009:10 *Fordelingsutvalget*.
- Ot. Prp. Nr. 82 1997-98. Odelstingsproposisjon om ny husleielov.
- Ot. Prp. Nr. 30 2002-03. Odelstingsproposisjon om nye borettslover.
- Pedersen, B. 2009. "Bostøttens plass i velferdspolitikken", upublisert foredrag på nordisk bostøtteseminar ved Husbanken i Oslo, 22.10.2009.
- Rambøll 2010. *Kunnskapsoversikt over forskning om vanskeligstilte på boligmarkedet 2004-2010*.
- Riksrevisjonens undersøkelse av tilbudet til de vanskeligstilte på boligmarkedet. Dokument 3:8 2007-2008.
- Rolness, K. 2000. "Det store boligsviket", *Dagbladet*, 10.06.2000.
- Sandlie, H. C & Nordvik, V. 2009. *Utenfor de boligsosiale ordningene*, NOVA-notat 1/2009.
- Sandlie, H.C, Sørvoll, J., Skårberg, A., Langsether, Å., Hansen, T. 2011. *Organisering og planlegging av boligsosialt arbeid i norske kommuner. Fire casestudier*, NOVA-rapport 5/2011.
- Skog Hansen, I. L. 2006. "The pathway to a permanent home: The Norwegian strategy to prevent and combat homelessness", paper presentert på internasjonal konferanse, Fafo-notat.
- Skog-Hansen, I.L & Grønningsæter, A.B. 2010. *Nye velferdssignaler. En analyse av stortingsmeldinger og offentlige utredninger om velferdspolitikken*, Fafo-rapport 2010:40.
- Skog-Hansen, I.L, Gautun, H., Langsether, Å., Sandlie, H.C 2007. *Ikke bare å bo. Sluttrapport fra evaluering av statlig tilskudd til oppfølgingstjenester i bolig for bostedsløse og rusmisbrukere*, Fafo-rapport 2007:38.
- Soria Moria-erklæringen 2005-2009. Regjeringsplattform for regjering bestående av AP, SV og SP.
- Soria Moria 2 2009-2013. Regjeringsplattform for regjering bestående av AP, SV og SP.
- Stamsø, A. M. 2009. "Hvor er boligpolitikken?", *Aftenposten* 23.04.2009.
- Stamsø, A. M 2010. "Housing and Welfare Policy – Changing Relations? A Cross-National Comparison", *Housing, Theory & Society* 1/2010.
- St. meld. Nr. 76 1971-72. *Om boligspørsmål*.
- St. meld. Nr. 49 1997-98: *Boligetablering for unge og vanskeligstilte*.
- St. meld. Nr. 50 1998-99: *Utjamningsmeldinga*.
- St. meld. Nr. 23 2003-04: *Om boligpolitikken*.

St. meld. Nr. 5 2002-2003: *Tiltaksplan mot fattigdom.*

St. prp. Nr. 11 2008-2009: *Ei styrkt bustøtte.*

St. prp. Nr. 1 2006-2007: *Handlingsplan mot fattigdom (vedlegg).*

Sørvoll, J. 2008. *Fra totalreguleringsambisjoner til markedsstyring. Arbeiderpartiet og reguleringen av boligomsetningen 1970-1989*, NOVA-rapport 01/2008.

Teslo, J. 2009. "Tilbake til boligpolitikken", *Morgenbladet* 20.03.2009.

Ulfrstad, L. M. 1997. *Bostedsløshet i Norge. Kartlegging av bostedsløse i kontakt med hjelpeapparatet*, Norges Byggforskningsinstitutt, Prosjektrapport 216.

Ytrehus, S. 2002, "Det boligsosiale fagfeltet – ansvar og kompetanse", *Tidsskrift for velferdsforskning* 3/2002.